

การบริหารสถานศึกษาและการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

School Administration and Geosocial Based Sustainable Development

¹จิราภรณ์ สุภิสงห์, ²ปรามินทร์ นาระทะ และ ³รัชชานนท์ สมบูรณ์ชัย

¹ Jiraporn Supising, ² Poramin Naratha and ³ Ratchanon Somboonchai

¹สาขาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น

^{2,3}สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

¹ Educational Administration Program, Graduate School, Western University

^{2,3} Geosocial Based Sustainable Development Program, Faculty of Agricultural Production, Maejo University

¹ Corresponding Author. E-mail: supising.jiraporn@gmail.com

Received August 18, 2025; Revised August 26, 2025; Accepted August 27, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีจุดประสงค์ เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีการบริหารสถานศึกษาที่เหมาะสมกับบริบทปัจจุบัน วิเคราะห์แนวคิดการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน เสนอแนวทางการบริหารสถานศึกษาที่สนับสนุนการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน และสังเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างการบริหารสถานศึกษากับการพัฒนาภูมิสังคม โดยเป็นการวิเคราะห์สังเคราะห์แนวคิดทฤษฎีและองค์ความรู้ใหม่ ในการบริหารสถานศึกษาเพื่อการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน ผลการศึกษา พบว่า การบริหารสถานศึกษาที่มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องเน้นหลักการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ภูมิสังคมและการพัฒนาท้องถิ่น การจัดการศึกษาควรตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น โดยแนวคิดใหม่ที่เกิดขึ้นคือ การบริหารสถานศึกษาเพื่อการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืนในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสถานศึกษาให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ส่งผลให้นักเรียนมีความเข้าใจและความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น มีทักษะการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และสามารถเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืนได้

คำสำคัญ: การบริหารสถานศึกษา; ภูมิสังคม; การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Abstract

This academic article aims to study theories and concepts of school administration appropriate to the current context, analyze the concept of geosocial based sustainable development, propose approaches to school administration that support geosocial based sustainable development, and geosocial based sustainable development, and synthesize the connections between school administration and geosocial based sustainable development. This analysis and synthesis of new theoretical concepts and knowledge in school administration for geosocial based sustainable development. The results indicate that effective school administration emphasizes the principles of geosocial based sustainable development, the Sustainable Development Goals (SDGs), geosocial and local development, participatory community development, education should be responded to local needs. A

new concept, namely, school administration for geosocial based sustainable development in economic, social, and environmental dimensions that can be applied to develop educational institutions as centers of sustainable community development. This results in students gaining an understanding and pride in their local culture, possessing life skills that consistent with the Sufficiency Economy Philosophy, and being able to become a key force in driving geosocial based sustainable development.

Keywords: School Administration; Geosocial; Sustainable Development

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อน ภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพจึงมีความสำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของบุคคลและองค์กร การพัฒนาภาวะผู้นำในยุคนี้จำเป็นต้องสอดคล้องกับบริบทของสังคมร่วมสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างต่อเนื่อง การทำงานในลักษณะกระจายตัวมากขึ้น และความท้าทายด้านความยั่งยืน ภาวะผู้นำที่เหมาะสมในศตวรรษที่ 21 จึงต้องมีคุณลักษณะหลากหลาย อาทิ ความสามารถในการปรับตัวและเปลี่ยนแปลง ทักษะการสื่อสารและการเจรจาอย่างมีประสิทธิภาพ ความฉลาดทางอารมณ์และความเห็นอกเห็นใจ วิสัยทัศน์และการสร้างแรงบันดาลใจ ตลอดจนความสามารถในการสร้างความร่วมมือและการทำงานเป็นทีม ซึ่งทั้งหมดเป็นทักษะสำคัญที่ต้องได้รับการพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับความท้าทายของโลกยุคใหม่ (ปัญญพงศ์ วงศ์ณาศรี และคณะ, 2567)

ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน คือการขาดการเชื่อมโยงระหว่างการบริหารสถานศึกษากับการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน และการขาดการบูรณาการอย่างแท้จริงระหว่างนโยบายการศึกษาและบริบทของชุมชนท้องถิ่น แม้ว่าสถานศึกษาจะมีบทบาทสำคัญในการสร้างคนและพัฒนาความรู้ แต่การจัดการเรียนการสอนและการบริหารยังคงมุ่งเน้นตามกรอบนโยบายส่วนกลางมากกว่าการเชื่อมโยงกับทรัพยากร วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชน ทำให้การถ่ายทอดองค์ความรู้ท้องถิ่นและการอนุรักษ์ภูมิปัญญายังไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ อีกทั้งความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับภาคีเครือข่ายในชุมชนยังไม่เข้มแข็ง ส่งผลให้การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของภูมิสังคมขาดความต่อเนื่องและไม่สามารถสร้างความยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

การศึกษานี้ จึงมีความสำคัญในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารสถานศึกษากับการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน และนำเสนอแนวทางใหม่ในการบริหารสถานศึกษาที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนและสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืนในมิติต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดทฤษฎีการบริหารสถานศึกษาที่เหมาะสมกับบริบทปัจจุบัน

การบริหารสถานศึกษาในยุคปัจจุบัน ควรยึดแนวคิดทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับความร่วมมือ เครือข่ายชุมชน และการปรับตัวตามสถานการณ์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยเน้นหลักการบริหารสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วม (Anthony, 1978) เป็นการบริหารที่เน้นการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการตัดสินใจ การปฏิบัติ และรับผลประโยชน์ เพื่อให้งานบรรลุเป้าหมาย โดยมักใช้รูปแบบการทำงานเป็นเครือข่ายที่สมาชิกมีความสัมพันธ์แนบแน่นและเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมของเครือข่ายทางการศึกษาในทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัว สถานศึกษา ชุมชน องค์กร ไปจนถึงระดับประเทศ ถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาการศึกษาในยุคปัจจุบันที่เน้นความร่วมมือและการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง การดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมไม่เพียงแต่ช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ที่หลากหลาย แต่ยังส่งเสริมให้ผู้เกี่ยวข้องรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของในกระบวนการและผลลัพธ์ของการดำเนินงาน เมื่อบุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ ได้มีโอกาสเข้ามามีบทบาทในการตัดสินใจ วางแผน และดำเนินกิจกรรมทางการศึกษา ย่อมเกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งต่อเป้าหมายร่วมกัน และพร้อมที่จะสนับสนุนหรือปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนดด้วยความเต็มใจ (ชยพล คำยะอุ่น, 2566)

การมีส่วนร่วมช่วยลดความขัดแย้ง เพิ่มความไว้วางใจ และสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ในระบบการศึกษา อีกทั้งยังเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายให้เกิดผลในทางปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ การยอมรับร่วมกันในแนวทางหรือมาตรการต่าง ๆ ที่เกิดจากการมีส่วนร่วม ย่อมทำให้เกิดความยั่งยืนและความต่อเนื่องในการพัฒนา การมีส่วนร่วมจึงไม่ใช่เพียงแค่กระบวนการทางเทคนิค แต่เป็นการสร้างพลังร่วมที่หล่อหลอมความเข้าใจ ความรับผิดชอบ และความผูกพันต่อเป้าหมายทางการศึกษาอย่างลึกซึ้งและยั่งยืน ที่เน้นให้สถานศึกษาทำหน้าที่เป็นจุดเชื่อมโยงความรู้และพลังของภาคีต่าง ๆ ในการจัดการศึกษาเพื่อความยั่งยืน เมื่อเปรียบเทียบกับผลการวิจัยฉบับปัจจุบัน ซึ่งพบว่า "ด้านการประสานความสัมพันธ์กับชุมชน" เป็นด้านที่มีค่าความต้องการจำเป็นสูงสุด ก็ยิ่งทำให้เห็นว่า แนวทางการพัฒนาการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมจะไม่อาจดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคส่วนต่าง ๆ ข้อมูลเชิงคุณภาพยังชี้ให้เห็นถึงการดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชนช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมผ่านประสบการณ์ตรง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้แบบลงมือปฏิบัติ ที่เน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการมีส่วนร่วมในบริบทจริง คือ การเปิดโอกาสให้บุคลากร นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ และดำเนินกิจกรรมในโรงเรียน เพื่อให้เกิดความร่วมมือและความเป็นเจ้าของ การใช้วิสัยทัศน์ร่วม จะช่วยเชื่อมโยงคนในองค์กรและชุมชนให้เกิดเอกภาพในการพัฒนา (วิศรุต วังคาม และคณะ, 2025) สอดคล้องกับนโยบายสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประจำปีงบประมาณ 2567 คือ ในด้านความปลอดภัย ที่ต้องมีการส่งเสริม

ผู้เรียน ครู และ บุคลากรให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ และจัดการโรงเรียนให้เป็นโรงเรียนปลอดขยะ และด้านคุณภาพ ที่ส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษาโดยน้อมนำศาสตร์พระราชา สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน พระบรมราโชบาย ด้านการจัดการศึกษาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

การบริหารสถานศึกษาวิถีใหม่ มีสาระสำคัญอยู่ที่การปรับเปลี่ยนแนวทางการจัดการให้เหมาะสมกับบริบทปัจจุบัน โดยประกอบด้วย 6 ด้านสำคัญ ได้แก่ การกำหนดนโยบายเชิงรุก ที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การจัดโครงสร้างองค์กรที่มีความยืดหยุ่นเพื่อรองรับการทำงานที่หลากหลาย การสร้างระบบปฏิบัติงานใหม่ที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาหลักสูตรที่พลิกผันและทันสมัยเพื่อสอดคล้องกับความต้องการของสังคม การจัดการแหล่งเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทและความแตกต่างของผู้เรียน ตลอดจนการประเมินผลที่ใช้หลายวิธีทางเพื่อสะท้อนคุณภาพการเรียนรู้อย่างรอบด้าน ส่วนคุณภาพการศึกษาที่พึงประสงค์ คุณภาพการศึกษาที่พึงประสงค์สามารถสะท้อนออกมาใน 4 ด้านหลัก ได้แก่ ความสามารถของผู้เรียนและสถานศึกษาในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง การบรรลุเป้าหมายทางการศึกษาแม้ในสถานการณ์ที่ไม่แน่นอนหรือพลิกผัน คุณภาพของผู้เรียนที่พัฒนาขึ้นอย่างเหมาะสมกับบริบทสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง และความพึงพอใจของหุ้นส่วนทางการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครอง ชุมชน หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทั้งหมดสะท้อนถึงความสำเร็จและความยั่งยืนของการจัดการศึกษา ดังนั้น การบริหารเชิงรุกและยืดหยุ่น ผู้บริหารควรมีการวางแผนล่วงหน้า ใช้ข้อมูลประกอบการคาดการณ์ สามารถปรับองค์กรให้คล่องตัว รับมือกับความเปลี่ยนแปลงได้ดี โดยนำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหาร (อัจฉรา นิยามาภา, 2564)

สำหรับการบูรณาการหลักการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Education for Sustainable Development – ESD) คือ การบูรณาการหลักสูตรการเรียนรู้และบริหารโรงเรียนให้เชื่อมโยงกับการพัฒนาท้องถิ่นและความเป็นอยู่ของชุมชน เน้นการจัดการสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ทรัพยากร และสร้างจิตสำนึกให้กับเยาวชน ให้เกิดความรับผิดชอบต่อภูมิสังคมและสิ่งแวดล้อม (United Nations, 2018) สอดคล้องกับ Supising et al. (2024) สรุปไว้ว่า รูปแบบการบริหารสถานศึกษาเพื่อการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) เป็นการบูรณาการหลักการศึกษาที่ยั่งยืนเข้ากับการศึกษาประเทศไทยกำลังส่งเสริมการพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งมิติทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม แนวทางนี้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการคุณภาพและความยั่งยืน จะทำให้ประเทศไทยสามารถสะท้อนถึงความมุ่งมั่นต่ออนาคตของพลเมืองโลก ซึ่งประกอบด้วยภารกิจบูรณาการ การพัฒนาหลักสูตรแนวทางแบบสหวิทยาการ และความร่วมมือกับชุมชน เพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักเรียนให้มีทักษะการเป็นพลเมืองโลก และนำไปสู่การปฏิบัติอย่างมีพลวัตมีการประเมินผลและพัฒนาต่อเนื่อง

การประเมินผลแบบสหวิธี ใช้เครื่องมือที่หลากหลายในการวัดการบรรลุเป้าหมายให้ครอบคลุมทุกมิติ ทั้งนักเรียนและองค์กร แล้วนำผลที่ได้ปรับปรุงการจัดการอย่างต่อเนื่อง

สรุปแนวคิดทฤษฎีการบริหารสถานศึกษาที่เหมาะสมกับบริบท ปัจจุบันมุ่งเน้นการสร้างระบบการจัดการที่ยืดหยุ่น มีส่วนร่วม และเชื่อมโยงกับการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน โดยเน้นการบูรณาการเครือข่ายชุมชนและการปรับตัวตามสถานการณ์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ การบริหารแบบมีส่วนร่วมเปิดโอกาสให้ผู้ปกครอง นักเรียน ครู และชุมชนเข้ามามีบทบาทในการคิด ตัดสินใจ และดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ส่งผลให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ ลดความขัดแย้ง และสร้างความไว้วางใจในระบบการศึกษา การดำเนินงานควรยึดหลักธรรมาภิบาล โปร่งใส และตรวจสอบได้ พร้อมส่งเสริมจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมและความรับผิดชอบต่อทรัพยากรท้องถิ่นผ่านการเรียนรู้แบบลงมือปฏิบัติ หลักสูตรควรเชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยเน้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมการจัดการโรงเรียนปลอดขยะ และการน้อมนำศาสตร์พระราชาศึกษาเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีการบริหารสถานศึกษาวิถีใหม่ประกอบด้วย 6 ด้าน ได้แก่ นโยบายเชิงรุก โครงสร้างองค์กรยืดหยุ่น ระบบปฏิบัติงานแนวใหม่ หลักสูตรพลิกโฉม แหล่งเรียนรู้อิงบริบท และการประเมินผลแบบสหวิธีซึ่งทั้งหมดสะท้อนถึงความสามารถในการปรับตัว การบรรลุเป้าหมายทางการศึกษา และความพึงพอใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การบูรณาการหลักการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ESD) ยังช่วยเสริมสร้างทักษะพลเมืองโลกให้แก่ผู้เรียนผ่านการฝึกอบรมครู การพัฒนาหลักสูตรแบบสหวิทยาการ และการประเมินผลที่ต่อเนื่องและหลากหลาย เพื่อให้การจัดการศึกษามีพลวัตและตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

ในการพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศ ทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ ในสังคมวิทยา ภูมิประเทศตามสังคมวิทยา คือนิสัยใจคอของคนเรา จะไปบังคับให้คนคิดอย่างอื่นไม่ได้ แต่ควรเริ่มต้นจากการเข้าไปเรียนรู้ เข้าใจ และรับฟังความต้องการที่แท้จริงของชุมชน แล้วจึงค่อยแนะนำแนวทางที่เหมาะสมอย่างเคารพและให้เกียรติ การทำงานร่วมกันเช่นนี้จะช่วยให้เกิดความร่วมมืออย่างสมัครใจ และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่มีความหมายและเกิดประโยชน์อย่างแท้จริง (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.), 2560)

จากพระราชกระแสนี้ ทำให้เห็นชัดว่า การพัฒนาตามแนวพระราชดำรินั้นได้ยึดถือสภาพความเป็นจริงของ "ภูมิประเทศ" และ "ภูมิสังคม" คือ ทั้งในด้านพื้นที่ดิน ด้านสังคมวิทยา ที่เกี่ยวกับนิสัยใจคอ และพื้นฐานทางวัฒนธรรมของคนในพื้นที่เป็นหลัก เป็นการพัฒนาโดยรอบรอมชอมกับหลักความเป็นจริง และไม่ใช่วิธีการหักท้าวเป็นหลัก การพัฒนามุ่งเน้น หรือเร่งรีบเพื่อให้เกิดความเจริญ

หรือความเป็น "ทันสมัย" โดยไม่มีรากฐานที่ตินั้น ย่อมเป็นการพัฒนาตามที่มีรับสั่งว่า "เป็นการพัฒนาตามด้วยกระหายที่จะสร้างของใหม่เพื่อความแปลกใหม่" ซึ่งถือว่าการพัฒนาที่ไม่พึงกระทำ

นอกจากนี้ยังทรงอธิบายอีกว่า การพัฒนาไม่ใช่ว่าการสร้างสิ่งใหม่เพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นการรักษาสิ่งดี ๆ ที่มีอยู่แล้วให้คงอยู่ด้วย ดังพระราชกระแสว่า "...นอกจากการสร้างสิ่งใหม่แล้ว ยังมีการรักษาความเจริญที่มีอยู่แล้วอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นภาระสำคัญเหมือนกัน ทุกคนจะละเลยมิได้..." และอีกตอนหนึ่งที่ว่า "...การพัฒนาไม่ใช่ว่าการล้มล้างของเก่า ตรงกันข้าม การล้มล้างของเก่าอาจนำไปสู่การชะงักงันได้ อีกทั้งการล้มล้างด้วยวิธีการรุนแรงยังทำให้เกิดความปั่นป่วนและร้าวฉานแก่ประเทศได้..." การพัฒนาตามแนวพระราชดำริ คือ การพัฒนาที่สอดคล้องกับภูมิสังคมและยึดภูมิสังคมเป็นหลักในการดำเนินการ (มบุญ มุกข์ประดิษฐ์, 2551)

การพัฒนาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นจะเน้นการยึดถือสภาพตามความเป็นจริงของภูมิประเทศ ทั้งในด้านพื้นที่ดิน ด้านสังคมวิทยา และด้านวัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับนิสัยใจคอ และอรรถาัยของคนในพื้นที่พัฒนาเป็นหลัก โดยทรงเน้นเสมอว่า จะพัฒนาอะไรหรือจะทำการใดนั้น ขอให้ยึดหลักสำคัญคือ การทำให้สอดคล้องกับ "ภูมิสังคม" เป็นหลัก

คำว่า "ภูมิสังคม" หมายถึงการผสมผสานระหว่างลักษณะทางภูมิประเทศและบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่หล่อหลอมวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละพื้นที่ โดย "ภูมิ" หมายถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งแตกต่างกันไปตามภูมิภาค เช่น ภาคเหนือของไทยมีภูเขา ภาคใต้มีพื้นที่พรุ ภาคกลางเป็นที่ราบลุ่ม และภาคอีสานมีที่ราบสูงบางส่วนที่แห้งแล้ง ส่วน "สังคม" หมายถึงวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และทัศนคติที่หลากหลายของผู้คนในแต่ละพื้นที่ นักพัฒนาจึงต้องตระหนักว่าแต่ละชุมชนมีเอกลักษณ์เฉพาะ ไม่ควรใช้มาตรฐานเดียวกันในการตัดสินใจหรือกำหนดความต้องการของชุมชน โดยต้องเคารพและเข้าใจบริบทเฉพาะของแต่ละพื้นที่อย่างแท้จริง

ดังนั้น แนวคิดในการพัฒนาจึงต้องคำนึงถึงหลัก 2 ประการนี้เป็นอย่างยิ่ง อย่าได้ไปแปรเปลี่ยนสภาพ ทั้งของผู้คนในพื้นที่และภูมิประเทศตรงนั้นให้เสียไปจากสภาพเดิมเป็นประการสำคัญ

"...การพัฒนานั้น จะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ไปพร้อมๆ กัน ภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ก็คือ เรื่องทางสังคมวิทยา คือนิสัยใจคอคน..."

เกี่ยวกับภูมิสังคมกับแนวพระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นเสมอว่า การพัฒนาหรือการดำเนินการอะไรก็ตาม ต้องยึดหลักสำคัญคือให้สอดคล้องกับภูมิสังคม ซึ่งนั่นก็คือการพัฒนาโดยยึดหลักสภาพความเป็นจริงของ "ภูมิประเทศ" ทั้งในด้านพื้นที่ดิน ด้านสังคมวิทยา ด้านลักษณะนิสัยประจำถิ่น คือ นิสัยใจคอความเคยชิน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อและหลัก

ศาสนาเป็นต้น และการพัฒนาโดยยึดหลักภูมิสังคมนี้ ก็คือหลักสำคัญยิ่งของการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั่นเอง ดังพระราชกระแสว่า

...ในยุคปัจจุบันที่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เทคโนโลยี และเศรษฐกิจกำลังรุดหน้าอย่างรวดเร็ว “การศึกษาคือกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมสู่ความยั่งยืน” การพัฒนาคุณภาพการศึกษาจึงไม่ใช่เพียงภารกิจของโรงเรียน แต่ยังเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาชุมชนโดยตรง เพราะโรงเรียนถือเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้และบ่มเพาะพลเมืองคุณภาพที่มีศักยภาพในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่น การบริหารสถานศึกษาที่ตระหนักถึงบริบททางภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ (ภูมิสังคม) จึงเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างรากฐานที่เข้มแข็งให้กับสังคม...

(สำนักงานมูลนิธิชัยพัฒนาร่วมกับ หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 2558) สอดคล้องกับมุมมองของ Kallio (2018) อธิบายว่า “ชีวิตทางภูมิสังคม” หมายถึงวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นภายในโครงสร้างหรือกรอบพื้นที่ที่ถูกกำหนดโดยปัจจัยต่าง ๆ เช่น ภูมิรัฐศาสตร์ เศรษฐกิจ และการเมือง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อวิถีที่ผู้คนมองและให้ความสำคัญกับสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ความเชื่อมโยงระหว่างผู้คนและสิ่งรอบตัวนั้นไม่ใช่สิ่งที่อยู่นิ่ง ๆ แต่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามประสบการณ์และความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลง ความจริงบางอย่างยังคงอยู่เป็นพื้นฐาน ไม่ได้เปลี่ยนไปทั้งหมด

สรุป แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน มีรากฐานจากพระราชดำริของในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่ทรงเน้นว่าการพัฒนาจะต้องตั้งอยู่บนความเป็นจริงของภูมิประเทศและภูมิสังคม โดย “ภูมิ” หมายถึงสภาพทางภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อม เช่น ดิน น้ำ ภูเขา หรือที่ราบ ส่วน “สังคม” หมายถึงวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และนิสัยใจคอของผู้คนในพื้นที่ การพัฒนาที่แท้จริงไม่สามารถบังคับให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงโดยไม่สอดคล้องกับรากฐานที่มีอยู่ แต่ควรเข้าไปช่วยเหลืออย่างเข้าใจสิ่งที่คนในพื้นที่ต้องการ และอธิบายให้เขาเห็นประโยชน์ของการเปลี่ยนแปลงอย่างเหมาะสม หลักการนี้สะท้อนถึงการพัฒนาแบบสมดุลที่หลีกเลี่ยงการหักหาญหรือการเร่งรีบเพื่อสร้างความเจริญโดยปราศจากรากฐานที่มั่นคง อีกทั้งไม่ใช้การล้มล้างของเก่า หากแต่เป็นการรักษาสิ่งดีงามที่มีอยู่คู่กับการสร้างสิ่งใหม่ เพราะการทำลายรากฐานเดิมอาจก่อให้เกิดความปั่นป่วนและความไร้ความต่อเนื่องต่อสังคม แนวคิดดังกล่าวจึงย้ำว่าการพัฒนาต้องเคารพอัตลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี การศึกษาถูกมองว่าเป็นกลไกสำคัญในการบ่มเพาะพลเมืองคุณภาพและการสร้างรากฐานสู่ความยั่งยืน โรงเรียนในฐานะศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้จึงต้องบริหารจัดการโดยคำนึงถึงภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมของพื้นที่ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนและประเทศชาติ ทฤษฎีการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

จึงเป็นแนวทางที่เน้นการผสมผสานระหว่างความเป็นจริงทางธรรมชาติและวิถีชีวิตทางสังคม เป็นการพัฒนาแบบสอดคล้องและกลมกลืนกับความจริง ไม่แปรเปลี่ยนหรือทำลายสิ่งเดิม แต่สร้างการเปลี่ยนแปลงที่มีรากฐานและนำไปสู่ความสมดุล ความมั่นคง และความยั่งยืนของสังคมในระยะยาว

ความเชื่อมโยงระหว่างการบริหารสถานศึกษากับการพัฒนาภูมิสังคม

ประเทศไทย เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพสำคัญทางทรัพยากรธรรมชาติและทุนทางวัฒนธรรม แต่ความเหลื่อมล้ำทางสังคมในประเทศไทยเป็นปัญหาที่สั่งสมมานาน และสะท้อนให้เห็นถึงการเข้าถึงคุณภาพชีวิตและบริการทางสังคมที่ไม่ทั่วถึง แม้ว่ารัฐจะมีระบบจัดสรรสวัสดิการ แต่ก็ยังไม่สามารถลดความแตกต่างได้อย่างแท้จริง โดยเฉพาะในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนอย่างรุนแรง ยุค New Normal ทำให้ผู้คนต้องเปลี่ยนพฤติกรรมจากการทำงานนอกบ้านและการศึกษาในสถานที่จริงมาเป็นการทำงานและเรียนรู้ที่บ้าน ส่งผลให้ช่องว่างด้านรายได้และทรัพย์สินขยายตัวมากขึ้น ความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นมีผลกระทบต่อโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมในระยะยาว ขณะเดียวกันวิกฤตครั้งนี้ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนตระหนักและสัมผัสกับข้อจำกัดของระบบสวัสดิการที่มีอยู่จริง ทำให้ทัศนคติของสังคมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่สนับสนุนให้มีการปฏิรูปเชิงโครงสร้างมากยิ่งขึ้น ความท้าทายครั้งนี้จึงไม่ใช่เพียงแค่การรับมือกับปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่ แต่ยังเป็นจังหวะสำคัญในการแก้ไขปัญหาระดับความเหลื่อมล้ำอย่างจริงจัง หากสามารถใช้โอกาสนี้ในการปรับปรุงระบบเศรษฐกิจและสังคมให้มีความเท่าเทียม โปร่งใส และเข้าถึงได้อย่างทั่วถึงก็จะช่วยวางรากฐานของสังคมไทยให้มีเสถียรภาพและลดความเหลื่อมล้ำในระยะยาวได้อย่างยั่งยืน (ณัฐวุฒิ พันทะลี และคณะ, 2565) การจัดการศึกษาที่เชื่อมโยงกับภูมิศาสตร์และสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ จะช่วยสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความหมาย และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ช่วยป้องกันปัญหาการละทิ้งการศึกษา และส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน รวมทั้งเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งในระดับโรงเรียน ชุมชน และท้องถิ่นอย่างครอบคลุม ซึ่งมีลักษณะเฉพาะด้านภูมิศาสตร์และสังคมอย่างชัดเจน ทั้งความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม การจัดการศึกษาที่ขาดความเข้าใจใน “ภูมิสังคม” จะทำให้การพัฒนาไม่สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ข้อมูลเชิงประจักษ์ชี้ว่าการเสริมสร้างความยั่งยืนในท้องถิ่นต้องอาศัยการปฏิบัติการร่วมระหว่างสถานศึกษาและชุมชน ผ่านการออกแบบกิจกรรมหรืองานบริการที่ตอบโจทย์บริบทเฉพาะ

การพัฒนาคุณภาพการศึกษาในปัจจุบัน จำเป็นต้องเชื่อมโยงกับการพัฒนาชุมชนอย่างแยกไม่ออก เนื่องจากการศึกษาที่มีคุณภาพต้องสามารถพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ทักษะ และเจตคติที่สามารถนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเองได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับ

ผลการศึกษาของคาสตรา ปาสาบุตร และคณะ (2558) พบว่า ผลการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของผู้เรียนบนฐานภูมิสังคมสร้างสรรค์ของโรงเรียนร่วมกับชุมชนบ้านฝายป่าบัว แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกที่เกิดขึ้นผ่านกระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม โดยผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง ครูภูมิปัญญา นักเรียน ผู้นำชุมชน และเครือข่ายต่างมีมุมมองสอดคล้องกันว่า การพัฒนาดังกล่าวสร้างพลังร่วมในการเรียนรู้และสร้างสรรค์กิจกรรมที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน ซึ่งส่งผลให้องค์ความรู้ใหม่เกิดขึ้นและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนในทุกมิติอย่างเข้มแข็งและยั่งยืน อีกทั้งยังเสริมสร้างความร่วมมือและความเป็นเจ้าของร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนอย่างแท้จริง ทำให้การเรียนรู้ไม่เพียงเป็นการถ่ายทอดความรู้เท่านั้น แต่เป็นการพัฒนาและสร้างสรรค์ร่วมกันบนฐานภูมิสังคมที่มีความหมายและยั่งยืน สอดคล้องกับหลักภูมิสังคมเป็นแนวคิดที่เน้นการพัฒนาชุมชนโดยยึดหลักปรัชญาที่เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพและพลังแฝงที่สามารถนำมาใช้เพื่อสร้างความเจริญให้แก่ชุมชนได้ หากได้รับการส่งเสริมอย่างเหมาะสม โดยมีพื้นฐานความเชื่อ 5 ประการ ได้แก่ การเคารพในความแตกต่างระหว่างบุคคล การยอมรับสิทธิในการกำหนดชีวิตตนเอง ความสามารถในการเรียนรู้และพัฒนา ความสามารถในการเป็นผู้นำผ่านกระบวนการกลุ่ม และพลังของชุมชนที่สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาได้อย่างเป็นระบบ ความเชื่อเหล่านี้นำไปสู่หลักการพึ่งพาตนเองของประชาชน ซึ่งเน้นการใช้ทรัพยากรภายในชุมชนทั้งด้านแรงงาน วัฒนธรรม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการพัฒนา โดยไม่ใช้การแยกตัวโดดเดี่ยว แต่เป็นการร่วมมือกันภายในและระหว่างชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนในระดับท้องถิ่นและประเทศ (ชัยโรจน์ นพเฉลิมโรจน์, 2567)

สรุปความเชื่อมโยงระหว่างการบริหารสถานศึกษากับการพัฒนาภูมิสังคมสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของการศึกษาในการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมและส่งเสริมความยั่งยืนในระดับพื้นที่ โดยเฉพาะในบริบทของประเทศไทยที่มีความหลากหลายทางทรัพยากร วัฒนธรรม และชาติพันธุ์ การจัดการศึกษาที่เข้าใจและเชื่อมโยงกับภูมิสังคมจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่มีความหมาย สอดคล้องกับบริบทชีวิตจริง และสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนของตนเองได้อย่างยั่งยืน การบริหารสถานศึกษาจึงต้องเปิดพื้นที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบกิจกรรมและหลักสูตรที่ตอบโจทย์ท้องถิ่น พร้อมส่งเสริมการเรียนรู้แบบลงมือปฏิบัติที่เชื่อมโยงกับประสบการณ์ตรงของผู้เรียน การดำเนินงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนจะช่วยสร้างพลังร่วมในการเรียนรู้ เกิดองค์ความรู้ใหม่ และเสริมสร้างความเป็นเจ้าของร่วมในกระบวนการพัฒนา นอกจากนี้ แนวคิดภูมิสังคมยังเน้นการพัฒนาบนฐานความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ การเคารพความแตกต่าง การกำหนดชีวิตตนเอง และการใช้ทรัพยากรภายในชุมชนอย่างรู้คุณค่า โดยไม่แยกตัวโดดเดี่ยว แต่ร่วมมือกันอย่างเป็นระบบเพื่อสร้างความเข้มแข็งในระดับท้องถิ่นและประเทศ การบริหารสถานศึกษาที่สอดคล้องกับหลักภูมิสังคม

จึงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างสังคมที่เท่าเทียม โปร่งใส และยั่งยืน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

แนวทางการบริหารสถานศึกษาที่สนับสนุนการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

แนวทางการบริหารสถานศึกษาที่สนับสนุนการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน ควรมุ่งเน้นการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมเข้ากับการเรียนรู้ โดยจัดกิจกรรมและโครงการที่สะท้อนอัตลักษณ์ เช่น การเกษตรอินทรีย์ งานหัตถกรรม การสืบสานประเพณีและศาสนา รวมทั้งการเชิญปราชญ์ชาวบ้านมาถ่ายทอดความรู้ในห้องเรียน ด้านหลักสูตรควรปรับให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยเน้นสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต ผ่านโครงการบูรณาการ เช่น โรงเรียนสีเขียวหรือโรงเรียนปลอดขยะ ขณะเดียวกันการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหัวใจสำคัญ โดยเปิดเวทีประชาคมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสร้างเครือข่ายกับองค์กรท้องถิ่นอย่าง อบต. วัด หรือกลุ่มเกษตรกร การบริหารจัดการต้องยึดหลักธรรมาภิบาล โปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีส่วนร่วมพร้อมปลูกฝังจิตสำนึกให้แก่ครูและนักเรียน สุดท้ายคือการพัฒนาครูและบุคลากรให้มีความรู้ความเข้าใจด้านภูมิสังคมและการเรียนรู้เชิงพื้นที่ รวมทั้งสนับสนุนงานวิจัยเชิงพื้นที่เพื่อใช้ต่อยอดในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งภายหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามศาสตร์พระราชาของในหลวงรัชกาลที่ 9 มาใช้เป็นแนวทางหลักในการพัฒนาประเทศ โดยเริ่มต้นจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 และขยายผลสู่การกำหนดนโยบายสำคัญระดับชาติ อาทิ รัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2560 ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และแผน Thailand 4.0 ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (SDGs) โดยเฉพาะการยุติความยากจนที่ประเทศไทยมีความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ การพัฒนาที่ยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ควบคู่กับการสร้างจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม การลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อเพิ่มมูลค่าทรัพยากรท้องถิ่น พร้อมทั้งพัฒนาดัชนีชี้วัดที่สะท้อนผลลัพธ์การพัฒนาได้อย่างแท้จริงทั้งในระดับพื้นที่และระดับประเทศ (อิทธิศักดิ์ จิราภรณ์วาริ และศุภกฤต ทวีสง่า, 2557)

สรุปแนวทางการบริหารสถานศึกษาที่ส่งเสริมการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืนควรมุ่งเน้นการบูรณาการองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมพื้นบ้านเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ โดยจัดกิจกรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน เช่น การเกษตรอินทรีย์ งานหัตถกรรม การสืบสานประเพณีและศาสนา รวมถึงการเชิญปราชญ์ชาวบ้านมาร่วมถ่ายทอดความรู้ในห้องเรียน ด้านหลักสูตรควรปรับให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยเน้นการอนุรักษ์

สิ่งแวดล้อมและการยกระดับคุณภาพชีวิตผ่านโครงการบูรณาการ เช่น โรงเรียนสีเขียวหรือโรงเรียนปลอดขยะ พร้อมกันนี้ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยเปิดเวทีประชาคมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสร้างเครือข่ายกับองค์กรท้องถิ่น เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล วัด หรือกลุ่มเกษตรกร การบริหารจัดการควรรีดยึดหลักธรรมาภิบาลที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม พร้อมปลูกฝังจิตสำนึกให้แก่ครูและนักเรียนอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ควรพัฒนาศักยภาพครูและบุคลากรให้มีความเข้าใจในเรื่องภูมิสังคมและการเรียนรู้เชิงพื้นที่ รวมถึงสนับสนุนงานวิจัยที่เชื่อมโยงกับบริบทท้องถิ่นเพื่อใช้ต่อยอดในการจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ ประเทศไทยได้ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามศาสตร์พระราชานองในหลวงรัชกาลที่ 9 เป็นแนวทางหลักในการพัฒนาประเทศหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 โดยเริ่มจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 และขยายผลสู่รัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2560 ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และแผน Thailand 4.0 ซึ่งล้วนสอดคล้องกับเป้าหมาย SDGs โดยเฉพาะการยุติความยากจนที่มีความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อเพิ่มมูลค่าทรัพยากรท้องถิ่น พร้อมทั้งพัฒนาดัชนีชี้วัดที่สะท้อนผลลัพธ์การพัฒนาได้อย่างแท้จริงทั้งในระดับพื้นที่และระดับประเทศ

ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษา

ผลการสังเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างการบริหารสถานศึกษากับการพัฒนาภูมิสังคมพบว่า ปัจจุบันสถานศึกษาทั่วประเทศไทย กำลังเผชิญกับความท้าทายสำคัญในการบริหารสถานศึกษา ที่ยังขาดการเชื่อมโยงกับชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ การบริหารแบบดั้งเดิมที่มุ่งเน้นเพียงผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ส่งผลให้นักเรียนขาดความเข้าใจและความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น ขาดทักษะการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และไม่สามารถเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืนได้ นอกจากนี้ ยังพบว่าการบริหารสถานศึกษาส่วนใหญ่ยังไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนในการบูรณาการภูมิสังคม ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างการศึกษาในสถานศึกษากับความต้องการของชุมชนและการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับการศึกษาของจรีพร นาคสัมฤทธิ์ และคณะ (2566) ซึ่งเห็นว่าแหล่งเรียนรู้ชุมชนสะสมองค์ความรู้ภูมิสังคมและภูมิวัฒนธรรมไว้ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ และด้านสิ่งแวดล้อม โดยองค์ความรู้เหล่านี้เกิดจากการบูรณาการในทุกมิติของการดำรงชีวิต เนื่องจากชุมชนมีวิถีการทำมาหากินที่พึ่งพิงและสอดคล้องกับธรรมชาติ ใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมและพอเพียง พร้อมทั้งจัดแหล่งเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมผ่านการสนับสนุนของวิทยาลัยในการวางแผนการสอน จัดทำโครงการและประสานกับผู้นำชุมชนเพื่อใช้พื้นที่การเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นการค้นหาและศึกษาข้อมูลใหม่ในพื้นที่

ที่ยังไม่มีจุดเรียนรู้ หรือการใช้แหล่งที่ชุมชนเองยืนยันได้ว่ามีองค์ความรู้ เช่น สถานที่ บุคคล คนเก่ง ผู้รู้ และปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งล้วนเป็นคลังข้อมูลสำคัญต่อการพัฒนาหมู่บ้าน โดยเฉพาะบุคคลและสถานที่หลักอย่างบ้านผู้ใหญ่บ้าน วัด และโรงเรียนที่เป็นศูนย์รวมขององค์ความรู้ มีการบันทึกประวัติหมู่บ้าน อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ เหตุการณ์สำคัญ รวมถึงวิถีชีวิตชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

สรุป

การบริหารสถานศึกษาในประเทศไทย ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้การจัดการศึกษาต้องตอบสนองต่อบริบทเฉพาะพื้นที่อย่างเหมาะสม เพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนในมิติต่าง ๆ ของภูมิสังคม การบริหารสถานศึกษาที่มุ่งเน้นการสอดคล้องกับภูมิศาสตร์ ชุมชน และวัฒนธรรมท้องถิ่น จะช่วยสร้างความเข้มแข็งทั้งในด้านการเรียนรู้ของนักเรียนและความร่วมมือของชุมชน ซึ่งจะเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว ดังนั้น การบริหารสถานศึกษาเพื่อเสริมสร้างการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน เป็นแนวทางที่ค้ำประกันการบูรณาการระหว่างความรู้ ภูมิปัญญา ท้องถิ่น และแนวคิดสมัยใหม่ มุ่งสร้างการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องในทุกระดับ ทั้งผู้บริหาร ครู นักเรียน และชุมชน เป้าหมายคือการสร้าง “ระบบนิเวศทางการศึกษา” ที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ และตอบสนองต่อความท้าทายด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง ซึ่งถือว่าเป็นวิถีปฏิบัติที่สำคัญในการพัฒนาที่ต้องสอดคล้องกับ ภูมิสังคม อันได้แก่สภาพพื้นที่สังคมและวัฒนธรรม โดยบูรณาการหลักของการใช้ความมีเหตุผล การรู้ประมาณ และการมีเกราะป้องกันตนเอง ซึ่งทั้งหมดอยู่บนฐานคิดและปรัชญาของ "เศรษฐกิจพอเพียง" โดยค้ำประกันขีดความสามารถในศักยภาพของการจัดการตนเอง โดยใช้คุณธรรม ปัญญา นำการพัฒนา ในขณะที่มีทั้งปราชญ์ท้องถิ่น และชุมชนหลายชุมชนที่กระจายอยู่ทั่วประเทศ ได้มีการสร้างสรรค์แนวทางในการพัฒนาตนเอง ชุมชนท้องถิ่นที่สอดคล้องกับแนวพระราชดำริ รวมทั้งหน่วยงานทั้งภาครัฐ ธุรกิจ องค์กรเอกชน การพัฒนาตามแนวพระราชดำริจึงเป็นทางเลือกหลักของการพัฒนาที่นำไปสู่ประโยชน์สุขของคนและสังคมอย่างยั่งยืน การบริหารสถานศึกษาที่สอดคล้องกับบริบทและภูมิสังคมเหล่านี้ จะช่วยให้โรงเรียนสามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างเหมาะสม ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการพัฒนาทั้งด้านความรู้ ทักษะ และคุณธรรมควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ยังสนับสนุนการปรับปรุงภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมภายในสถานศึกษาให้เอื้อต่อการเรียนรู้และการพัฒนาภูมิสังคมอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- จรีพร นาคลัมภุณี, ปนัดดา ลาภเกิน, บุญธิดา ม่วงศรีเมืองดี, อารมย์ จันทะสอน, ปัญญา ไวยบุญญา, ศศิธร โดสุวรรณ, และประภัสสร ยอดสง่า. (2566). การจัดแหล่งเรียนรู้ภูมิสังคมวัฒนธรรมเพื่อการสอนสังคมศาสตร์. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 42(3), 325-339.
- ชยพล คำยะอุ่น. (2566). รูปแบบการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม โดยเครือข่ายการศึกษาของโรงเรียนบ้านเลี้ยว สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2. *วารสารสังคมศาสตร์วิชาการ*, 16(2), 1-14
- ชัยโรจน์ นพเฉลิมโรจน์. (2567). การประยุกต์ใช้หลักการทรงงานข้อที่ 5: ภูมิสังคม. *วารสารสถาบันพอดี*, 1(5), 30-40.
- ณัฐวุฒิ พันทะลี, วิรุฒ วิโรจน์, สุขพัฒน์ อนนท์จารย์, อาทิตย์ แสงแฉวก, เดชา นามวงษา และวีรณัฐ พรหมจักร. (2565). ความเหลื่อมล้ำทางสังคมไทยในยุคชีวิตวิถีใหม่ : Social Inequality in Thailand In The New Normal. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย*, 5(2), 185-209.
- ปัญญาพงศ์ วงศ์ณาศรี, พระครูปริยัติธำรงคุณ (กำธร ทองประดู่), พระศุภชาติ (ธมมิสุโร) สำลีวงษ์ และปรรณพัชัญ จิตรจำนงค์. (2567). การพัฒนาภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21. *วารสารรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย*, 4(2), 137-151.
- มณูญ มุกข์ประดิษฐ์. (2551). *ภูมิสังคมกับแนวพระราชดำริ*. สืบค้นเมื่อ 15 มิถุนายน 2568, จาก <https://www.hii.or.th/wiki84/index.php?title=ภูมิสังคมกับแนวพระราชดำริ>
- วิศรุต วัจนาม, สุชาติ บางวิเศษ, และจุฑามาส ศรีจำนงค์. (2025). แนวทางการบริหารโรงเรียนสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต 1. *วารสารสังคมพัฒนศาสตร์*, 8(6), 54-67.
- ศาสตรา ปาสาบุตร, ศักดิ์พงศ์ หอมหวล, และวิมลมาศ ปฐมวณิชกุล. (2558). รูปแบบกระบวนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของผู้เรียนโรงเรียนขนาดเล็ก บนฐานภูมิสังคมสร้างสรรค์. *Chophayom Journal*, 26(1), 145-155.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.). (2560). ๑๐. *ภูมิสังคม*. สืบค้นเมื่อ 15 มิถุนายน 2568, จาก <https://www.rdpb.go.th/th/King/หลักการทรงงาน-c24/๑๐-ภูมิสังคม-v9182>.

- สำนักงานมูลนิธิชัยพัฒนา ร่วมกับ หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้. (2558). *โครงการหนึ่งทศวรรษการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืนตามรอยพ่อ เฉลิมพระเกียรติ 60 พรรษา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี*. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2568, จาก <https://www.chaipat.or.th/images/stories/news/Information/2557/news-decade/news-decade.pdf>.
- อัจฉรา นิยามภา. (2564). รูปแบบการบริหารสถานศึกษาวิถีใหม่สู่คุณภาพการศึกษาที่พึงประสงค์ ในบริบทที่เปลี่ยนแปลง. *วารสารศึกษาศาสตร์ มสธ*, 14(2), 178–195.
- อิทธิศักดิ์ จิราภรณ์วารี และศุภกฤต ทวีสง่า. (2557). ประเทศไทยกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน. *วารสารบริหารการพัฒนาวัฒนธรรมเชิงบูรณาการ*, 2(2), 1–15.
- Anthony, W. P. (1978). *Participative Management*. Massachusetts: Addison-Wesly.
- Kallio, K. P. (2018). Citizen–subject formation as geosocialization: a methodological approach on ‘learning to be citizens. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 100(1), 1–16.
- Supising, J., Boonrawd, S., Taweeboonyawat, S., Chaichana, P., Puthaprasert, C., & Kosanpipat, S. (2024). School Administration Model in Driving the Sustainable Development Goals (SDGs). *Interdisciplinary Research Review*, 19(4). 39–51
- United Nations. (2018). *Issues and Trends in Education for Sustainable Development*. Retrieved June 15, 2025, from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000261445>.